

Mr. sc. Anela Hasanagić

ZNAČAJ VRŠNJAČKIH ODNOSA ZA RAZVOJ LIČNOSTI I TEŠKOĆE U ODNOSIMA SA VRŠNJACIMA

Sažetak

Istraživanja posljednjih godina pokazuju da vršnjaci predstavljaju značajan agens, ne samo socijalizacije ličnosti, nego da imaju veliku ulogu u razvoju ličnosti općenito. Odnosi među vršnjacima su jedinstveni iz razloga što ih karakterizira ravnopravnost (što ne nalazimo u odnosima između roditelja i djece, odnosno nastavnika i djece) i reciprocitet (pojedinač prima uticaje svojih drugova, ali istovremeno i on utiče na njih).

Odnosi sa vršnjacima se mijenjaju u funkciji dobi i razvoja jedinke. Zanimanje za drugu djecu pojavljuje se već u šestom mjesecu života, kada se bebe gledaju, guguću, smiješe se i dodiruju jedne druge, ali tek oko treće ili četvrte godine djeca počinju da stvaraju prijateljstva. U predškolskom razdoblju, od druge do pete godine, dolazi do širenja odnosa sa vršnjacima. Tek u dobi od pet ili šest godina djeca su sklona da se igraju sa drugom djecom nečeg svima bliskog, ali bez podjele rada koja bi bila usmjerena zajedničkom cilju (povezujuća igra), odnosno da se igraju u grupi koja je stvorena radi obavljanja neke aktivnosti ili postizanja nekog cilja, gdje su postupci usklađeni (saradnička igra). Tek u srednjem djetinjstvu dolazi do formiranja grupa. Grupe se prirodno formiraju među djecom koja žive u blizini ili idu skupa u školu, a u doba adolescencije vršnjaci imaju još važniji uticaj, jer kroz druženje sa vršnjacima mladi ostvaruju svoja interesovanja (bave se onim što ih interesira, razgovaraju o temama koje zaokupljaju njihovu pažnju). S druge strane, vršnjaci utiču na interesiranja, stavove i vrijednosti mladih.

Osobine koje dijete čine poželjnim ili nepoželjnim drugom drugoj djeci za igru su slične onima koje djeca traže u prijatelju. Djeca preferiraju prosocijalnu djecu, vole se igrati sa vršnjacima

koji se smiješe i nude igračku ili pomoć, dok odbijaju djecu koja su agresivna, a ignoriraju povučenu i stidljivu djecu. Poželjna djeca predškolci dobro se nose sa svojom ljutnjom. Oni odgovaraju na direktan način koji minimizira dalje konflikte i održavaju vezu.

* * *

Sve donedavno, proučavanja dječijeg socijalnog razvoja bila su usmjerena uglavnom na odnose unutar porodice, međutim, posljednjih godina, proučavanja su pokazala da i vršnjaci predstavljaju značajan agens, ne samo socijalizacije ličnosti, nego da imaju veliku ulogu u razvoju ličnosti općenito.

O tome govore i tri glavna teorijska pravca u dječijoj psihologiji, odnosno nude svoj način gledanja na odnose sa vršnjacima.

Prema **kognitivističko-razvojnog pristupu** vršnjaci su važni kao pokretači promjena u spoznajnom razvoju. Piaget i Kohlberg ističu da se iz kognitivnog sukoba sa vršnjacima razvija sposobnost uvažavanja tuđeg mišljenja, dok Vigotski smatra da kompetentniji vršnjaci imaju podučavajuću ulogu. Vršnjaci su važni i zbog toga što dijete o njima razmišlja, što ulazi u područje socijalne kognicije. Prema kognitivističko-razvojnog modelu, način djetetova razmišljanja o vršnjacima određuje njihovo ponašanje prema njima.

Prema **teoriji socijalnog učenja** vršnjaci pridonose socijalizaciji djeteta na tri načina:

- a) oni potkrepljuju ili kažnjavaju neke postupke, i tako povećavaju ili smanjuju vjerovatnost njihove pojave;
- b) vršnjaci služe i kao modeli koji direktno utiču na djetetovo ponašanje;
- c) vršnjaci su jedan od izvora procjene samoeфикаsnosti.

Prema **etoložima**, ponašanja prema vršnjacima (poput altruizma i agresije) imaju biološku osnovu koja održava evolucijsku povijest razvitka vrsta. Odnosi među vršnjacima važni su u mnogim vrstama, i zbog toga se njihova uloga u ljudskom razvoju može najbolje odrediti komparativnim istraživanjima.

Pored uticaja i značaja vršnjaka uopće, u razvoju mladih posebno važnu ulogu imaju njihovi prijatelji, koji se biraju iz šireg kruga vršnjaka na osnovu uzajamne privlačnosti. Rezultati naučnih istraživanja (prema Dizdarević, 2002) jasno ukazuju da je dijete već u dobi od četiri godine sposobno da uspješno vrši odabir

drugova. Formiranje prvih dječijih prijatelja i grupa ne odvija se prema slučaju, već prema izboru, a djecu najčešće vežu sličnosti, najčešće dobne, zatim spolne, zajednički interesi, sličan pristup školi i učenju, uzajamne simpatije, odnosno osobine djeteta koje su ideal djece tog uzrasta. Dječija prijateljstva su veoma složeni i značajan oblik društvenog života i ona su i ishod i činilac socijalnog razvoja. Mladenačka prijateljstva predstavljaju školu odanosti, u kojoj se mladi pripremaju za buduće emocionalne veze i socijalne uloge (odnosi sa osobama suprotnog spola, kolegama i kolegicama, te roditeljske uloge).

Odnosi među vršnjacima su jedinstveni iz razloga što ih karakterizira *ravnopravnost* (što ne nalazimo u odnosima između roditelja i djece, odnosno nastavnika i djece) i *reciprocitet* (pojedinaac prima uticaje svojih drugova, ali istovremeno i on utiče na njih).

Značajno je napomenuti da se u funkciji dobi dešavaju značajne promjene u odnosima sa vršnjacima. Prije svega, djeca odrastajući sve više vremena provode sa vršnjacima, a sve manje sa odraslima.

Istraživanja su pokazala da djeca već u dojenačkog dobi traže vršnjake za druženje i zabavu. Zanimanje za drugu djecu pojavljuje se već u šestom mjesecu života, kada se bebe gledaju, guguću, smiješe se i dodiruju jedni druge. Naravno, dešavaju se i negativne reakcije koje su uglavnom označene kao borba za igračku.

Iako su najvažnije osobe u životu male djece osobe koje se o njima brinu, veze sa braćom i sestrama i drugarima postaju važnije u ranom djetinjstvu. U ovoj dobi djeca se igraju pokraj druge djece, ali tek oko treće ili četvrte godine djeca počinju da stvaraju prijateljstva. U predškolskom razdoblju, od druge do pete godine, dolazi do širenja odnosa sa vršnjacima. Obitelj je u ovoj dobi, još uvijek na prvom mjestu, ali su već sad na drugom mjestu vršnjaci. Vještine druženja sa vršnjacima se postepeno usavršavaju od druge do pete godine života, a i kasnije, tako da je socijalna kompetencija predškolskog djeteta zadivljujuća u usporedbi sa onom u dojenčeta. Dvogodišnjaci vole društvo, ali istraživanja pokazuju da se vrlo često igraju sami ili čak promatraju druge. Tro- i četverogodišnjaci su skloni usporednim igrama, odnosno igranju pokraj druge djece sa sličnim materijalom, ali bez pravog druženja i saradnje, gdje ponekad čak i međusobno razgovaraju. Tek u dobi od pet ili šest godina djeca su sklona da se igraju sa drugom djecom nečeg svima bliskog, ali bez podjele rada koja bi bila usmjerena zajedničkom

cilju (povezujuća igra), odnosno da se igraju u grupi koja je stvorena radi obavljanja neke aktivnosti ili postizanja nekog cilja, gdje su postupci usklađeni (saradnička igra). U predškolskoj dobi često je prisutno i potkrepljenje (smješkanje, naklonost, pomaganje, hvaljenje i sl.), odnosno kazna od strane vršnjaka (odbijanje saradnje, optuživanje, neodobravanje, tjelesni napad i sl.). Ovo potkrepljenje ili kazna utiče na buduće ponašanje djeteta, dijete češće ponavlja reakciju koja je bila potkrijepljena od strane vršnjaka. Već u ovoj dobi javlja se i oponašanje druge djece kako bi stekli prijatelje ili postali članom neke grupe, a javlja se i uslovljavanje obećanjima tipa: „Bit ću ti prijatelj/ica, ako...“. U ovoj dobi postoji tendencija izbora prijatelja, mada na taj izbor u velikoj mjeri utiče fizička bliskost (blizina stanovanja, blizina sjedenja u razredu), spoljašnji izgled i prilika da učestvuju zajedno u nekim aktivnostima (sport, učenje i sl.), školski uspjeh i interesiranje.

Mala djeca definiraju prijatelja kao „nekoga ko ti se sviđa“. Kroz prijateljstvo i interakciju sa drugom djecom, mala djeca uče kako se slagati sa drugima. Uče da je isto *biti prijatelj*, kao i *imati prijatelja*. Uče kako rješavati probleme u odnosima, uče kako se stavljati u situaciju druge osobe, a pri tom vide različite modele ponašanja. Uče moralne vrijednosti, norme vezane za spolne uloge i vježbaju uloge odraslih. Djeca koja imaju prijatelje više pričaju nego druga djeca i sprovode u djelo naredbe i upute. Djeca koja nemaju prijatelja pokazuju tendenciju ka borbi protiv djece koja imaju prijatelje ili ostaju po strani da promatraju igru druge djece (Roopnarine & Field, 1984, a prema Papalia D.E. i Olds S.1998). U jednoj studiji su djecu od 4 do 7 godina pitali da ocijene prema slikama koje aktivnosti čine nekoga prijateljem. Oni su kao najvažnije osobine prijateljstva isticali: raditi stvari zajedno, sviđanje i međusobna briga, dijeljenje i pomaganje, i u manjem stepenu živjeti u blizini i ići u istu školu. Starija djeca su smatrala da je to privlačnost i podrška više nego što su smatrala manja djeca. (Furman i Bierman, 1983, a prema Papalia D.E. i Olds S.1998).

Osobine koje dijete čine poželjnim ili nepoželjnim drugom za igru su slične onima koje djeca traže u prijatelju. Djeca preferiraju prosocijalnu djecu, vole se igrati sa vršnjacima koji se smiješe i nude igračku ili pomoć, dok odbijaju djecu koja su agresivna, a ignoriraju povučenu i stidljivu djecu. Poželjna djeca predškolci dobro se nose sa svojom ljutnjom. Oni odgovaraju na direktan način koji minimizira dalje konflikte i održavaju vezu.

Dječaci više ispoljavaju ljutnju ili otpor prema djetetu koje ih provocira, dok djevojčice na adaptiraniji način pokazuju negodovanje prema drugoj djeci. Nepopularna djeca pokazuju više tendencija ka agresivnom ponašanju, dok su popularna djeca manje uključena u konfliktne situacije, ne napadaju drugu djecu i ne pokušavaju da im otmu igračke. Popularna djeca imaju razvijene mehanizme nošenja sa ljutnjom, nekada prijete da se neće igrati ili neće voljeti drugu djecu. Uglavnom, bilo zbog onoga što su naučili, bilo zbog izvora koje nose u sebi, popularna djeca bolje reguliraju svoju ljutnju, i stoga se bolje snalaze u socijalnim situacijama, nego što je to slučaj sa nepopularnom djecom.

Zanimljiva su istraživanja Peery, Jensena i Adamsa, 1984. (prema Papalia D.E. i Olds S.1998) koja ukazuju na profile roditelja popularne, odnosno nepopularne djece. Roditelji popularne djece uglavnom imaju topao, pozitivan odnos sa svojom djecom. Više ih uče razumnim razgovorom nego kažnjavanjem. Više su autoritativni i njihova djeca uče da budu asertivna i kooperativna. Roditelji izolirane i odbačene djece imaju drugačiji profil. Njihove majke nemaju samopouzanja u vlastito roditeljstvo, rijetko nagrađuju djecu i ne ohrabruju njihovu neovisnost. Očevi posvećuju malo pažnje, ne vole da ih se uznemirava i smatraju da je odgoj djece majčin posao.

Također i odnos među roditeljima može biti faktor. Djeca čiji roditelji se ne slažu ponekad ispoljavaju ogroman napor u pokušajima da izbjegnu konflikt sa drugom djecom. Konstatntno ne učestvuju u aktivnostima igranja i ne uče kako se slagati sa drugima.

Kroz igru, djeca su i u fizičkom i u socijalnom kontaktu sa drugima, dobijaju pouzdanje u vlastite sposobnosti i vježbaju koristeći svoju maštu. Igra nudi socijalno prihvatljive načine kompetencije, proširuje energiju i omogućava ispoljavanje agresije. Smanjenje egocentrizma i povećanje kognitivnih vještina omogućava školskom djetetu da pristupi igri sa vršnjacima sa više značaja. Imati prijatelja u školskoj dobi nije samo faktor koji doprinosi djetetovom emocionalnom blagostanju, nego utiče i na školski uradak, a dokazana je i povezanost socijalnog i kognitivnog razvoja. Djeca koja imaju prijatelje zadovoljnija su i više uživaju u školi (Ladd & Hart, 1992, a prema Papalia D.E. i Olds S.1998).

U dobi od oko osam godina djeca postaju veliki pobornici igara sa pravilima. Veliku ulogu u promjenama u odnosima sa vršnjacima ima faktor zrenja, odnosno veći nivo djetetovog

kognitivnog funkcioniranja. Jedna od najvećih razvojnih promjena u odnosima sa vršnjacima jeste povećanje važnosti grupe kao mjesta za druženje s djecom. Bebe reaguju jedna na drugu, predškolska djeca počinju sa stvaranjem prijateljstva, ali tek u srednjem djetinjstvu dolazi do formiranja grupa. Grupe se prirodno formiraju među djecom koja žive u blizini ili idu skupa u školu. Obično te grupe čine ili dječaci ili djevojčice. Djeca istog spola imaju zajedničke interese; djevojčice ranije sazrijevaju, a dječaci i djevojčice razgovaraju međusobno na drugačiji način. Istospolne skupine omogućavaju djeci da uče ponašanja karakteristična za spol i da inkorporiraju spolne uloge u vlastiti self-koncept.

Grupe su organizirane prema pravilima i normama, koje se moraju poštivati, a članovi se dijele na vođe i sljedbenike. Izvor grupne kohezije je zajednički cilj, a natjecanje sa drugom grupom je drugi izvor. Djeca u ovoj dobi prijatelje biraju po osnovi sličnosti interesovanja, ali vode računa i o osobinama ličnosti, dok u periodu adolescencije, pored zajedničkih interesovanja i određenih osobina ličnosti utiče i sličnost stavova i vrijednosti.

Družeci se sa vršnjacima djeca imaju višestruku dobit. Razvijaju vještine koje im trebaju za socijalnost i intimnost, poboljšavaju veze i stiču osjećaj pripadnosti. Motivirani su za uspjehom i stiču osjećaj identiteta. Uče se vodstvu, komunikacijskim vještinama, kooperaciji, ulogama i pravilima. Djeca dobijaju iz različitih vidova aktivnosti sa vršnjacima. Aktivnosti bez takmičenja (kao što je razgovor) nude mogućnosti za poboljšanje veza, dok takmičenje (kao što su sportovi) pomažu djeci da razviju sliku o sebi i samopouzdanje. Upoređujući sebe sa drugima svoje dobi, djeca stiču realističniji dojam o svojim sposobnostima.

Kako se djeca izmiču roditeljskom uticaju, grupa vršnjaka otvara nove perspektive. Dolazi do testiranja vrijednosti koje su već usvojili i tada odlučuju koje vrijednosti ostaju, a koje odbacuju. Grupa vršnjaka omogućuje djeci da nauče kako se slagati u društvu, kako prilagoditi svoje potrebe i želje – potrebama i željama drugih, kada popustiti, a kada ustrajati u svojim idejama. Grupa vršnjaka također nudi i emocionalnu sigurnost.

Kroz druženje sa vršnjacima mladi ostvaruju svoja interesiranja (bave se onim što ih interesira, razgovaraju o temama koje zaokupljaju njihovu pažnju). S druge strane, vršnjaci utiču na interesiranja, stavove i vrijednosti mladih. U kontaktu sa vršnjacima, naročito bliskim drugovima i prijateljima, djeca i mladi

zadovoljavaju potrebu za pripadanjem, za druženjem i emocionalnom vezanošću.

Ponekad članstvo u grupi ima i negativne efekte, dijete mora prihvatiti vrijednosti i ponašajne norme, čak i ako su one nepoželjne, djeca ponekad nemaju snage da im se odupru. Obično djeca u grupi počnu sa sitnim krađama u prodavnicama, počinju da koriste droge i da se odaju drugim antisocijalnim vidovima ponašanja. Preadolescentni su posebno podložni pritisku konformizma, i ovaj pritisak može preokrenuti problematično dijete u delikventno. Djeca koja već imaju antisocijalne tendencije, u najvećem broju slučajeva pronalaze antisocijalno društvo i potpadaju pod uticaj takvih vršnjaka. Drugi negativan oblik djelovanja vršnjaka su predrasude: neželjeni stavovi prema „autsajderima“, posebno članovima druge rasne ili etničke populacije.

Popularnost dobija na svojoj važnosti u srednjem djetinjstvu, kada djeca više vremena provode sa vršnjacima i kada su više zahvaćeni uticajem mišljenja vršnjaka. Popularna djeca obično imaju dobre kognitivne sposobnosti, dobri su u rješavanju socijalnih problema, spremni su pomoći drugima, asertivni su, nisu napadni ili agresivni, njihovo ponašanje je više nagrađujuće, nego što su skloni ponižavanju druge djece. Povjerljivi su, odani i omogućavaju emocionalnu podršku drugoj djeci. Đorđević (1981) za popularnu djecu u školskoj dobi kaže da su: dobri drugovi, da ne vole da se tuku, da su odlični đaci, dobri su u svim slobodnim aktivnostima, te saosjećaju sa drugima.

Nepopularna djeca, prema istom autoru, imaju niz negativnih osobina: agresivna su i vrlo često tuku drugu djecu, sebična su, loši su drugovi, nemaju smisla za kolektivni rad, slabi su učenici, niže su inteligencije od stale djece i slabi su u svim slobodnim aktivnostima. Djeca mogu biti nepopularna iz različitih razloga. Neka su nepopularna jer su agresivna, ili hiperaktivna, nepažljiva, povučena. Neka su nepopularna jer reaguju smiješno i nezrelo ili su anksiozna i nesigurna. Obično su neosjetljiva za osjećanja drugih i ne mogu se adaptirati na nove situacije. Neka djeca pokazuju interes da budu u društvu sa suprotnim spolom. Nepopularna djeca nemaju razvijene socijalne vještine, dok neka ni ne očekuju da ih drugi vole, tako da to postaje „samoispunjavajuće proročanstvo“.

Često se dešava da u porodici dijete uči ponašanja koja izazivaju popularnost. Autoritativno roditeljstvo pokazuje bolje

rezultate nego autoritarno. Djeca čiji roditelji kažnjavaju i prijete u više slučajeva prijete ili se zlobno ponašaju prema drugoj djeci, oni su manje popularni nego djeca čiji roditelji razgovaraju s njima i nastoje im pomoći da razumiju kako se druga osoba osjeća. Roditelji agresivne djece su također agresivni, primjenjuju prisilu i neprikladno ponašanje, te i djeca pokazuju impulsivnost i zlobu. Obzirom da ih ne vole vršnjaci, oni nerijetko traže društvo u antisocijalnim grupama. Nepopularna djeca su imala i manje suportivne vezanosti sa očevima (C.J. Patterson, Kupersmidt i Griesler, 1990, a prema Papalia D.E. i Olds S.1998).

Vršnjaci su posebno važni u periodu adolescencije, kada mladi tragaju za svojim identitetom i teže da se osamostale. Intenzitet prijateljstva je veći u adolescenciji nego u bilo kojem drugom dobu u životu. Adolescenti u prijatelju vide međusobnu pomoć, međusobnu interakciju, međusobno sviđanje, kao korijen prijateljstva. Prijateljstvo u ovoj dobi postaje više intimno i suportivno nego što je to slučaj u ranijoj dobi. Prijatelji u adolescenciji su više odani nego kritični, i manje su skloni kompeticiji nego što je to slučaj u mlađoj dobi. U grupama vršnjaka mladi dobijaju podršku sebi sličnih (statusno jednakih) i ostvaruju nezavisnost od odraslih, ali to ne mora da znači i sukob sa roditeljima. Uloga porodice i vršnjaka je komplementarna, porodica i vršnjaci se dopunjuju u svome djelovanju. Mladi radije slobodno vrijeme provode u društvu vršnjaka, ali emocionalnu podršku očekuju i od jednih i od drugih. Istraživanja su pokazala i da vršnjaci u kasnom djetinjstvu i adolescenciji imaju najveći uticaj na odijevanje, muziku, izbor prijatelja, a da pri izboru škole i zanimanja, glavnu riječ obično imaju roditelji (Berndt, Miller i Park, 1989, Sebald, 1989, a prema Vasta R., Haith M.M., Miller S.A. 1998).

Nažalost, za period adolescencije se vežu i negativni uticaji vršnjaka, a posebno kada je riječ o vrlo ozbiljnim problemima, kao što su pušenje, droga, a u novije vrijeme sve više maha uzimaju i nasilničke bande.

Uprkos svemu, članstvo u grupama ne samo da djeci pruža užitak, već i potiče razvoj brojnih socijalnih vještina koje će cijelog života biti upotrebljive i korisne. Interakcija sa vršnjacima doprinosi razvoju socijalne inteligencije i socijalne kompetencije (sposobnost razumijevanja perspektive drugoga i mogućih posljedica sopstvenog ponašanja po sebe i po druge). Ove osobine su veoma važne za međusobno razumijevanje, kvalitetnu

komunikaciju i uspješnu saradnju. Družeci se sa vršnjacima, djeca se uče saradnji, odgovornosti i solidarnosti, dolaze u situacije koje stvaraju priliku za prosocijalno ponašanje (dijeljenje igračkica, pružanje pomoći u obavljanju nekih aktivnosti i sl.), razvija se osjetljivost za druge, što je važna pretpostavka pojave altruizma.

Druženje sa vršnjacima omogućava da se dijete razvija kao i druga djeca istog uzrasta, da stekne realniju sliku o sebi, da bolje upozna sebe i druge. Na drugoj strani, neostvarena bliskost sa vršnjacima dovodi do osjećanja nesigurnosti i inferiornosti, do nerealne slike o sebi i o drugima, do nepovjerenja u druge ljude. Djeci je veoma stalo da budu prihvaćena od svojih vršnjaka, a djeca koja imaju probleme u odnosima sa vršnjacima su nesretna i nesigurna. Socijalno izolovana djeca sklonija su asocijalnom i delinkventnom ponašanju, imaju niže samopoštovanje, postižu lošiji školski uspjeh i ranije napuštaju školu.

TEŠKOĆE U ODNOSIMA SA VRŠNJACIMA

Iako je već bilo govora o mogućim teškoćama, pa i uzrocima koji dovode do problema u odnosima sa vršnjacima, postoji potreba za jednim sistematičnijim pristupom identifikaciji teškoća u odnosima sa vršnjacima.

Omiljenost ili neomiljenost djeteta, prihvaćenost ili neprihvaćenost od strane vršnjaka je obično uslovljena spletom faktora. Kod poteškoća u odnosima za pomoć djetetu potrebna je analiza činilaca koji su doprinijeli problemima.

Teškoće u odnosima sa vršnjacima imaju djeca koja češće ispoljavaju sljedeće oblike ponašanja:

- **Pretjerana plašljivost**, koja izvor ima u temperamentu ili u slabim iskustvima, može biti uzrok socijalne povučenosti koja je ometajuća kod uspostavljanja i održavanja kontakata sa vršnjacima. Nesigurnost, stidljivost, povučenost, nisko samopoštovanje su prepreka za uključivanje u grupu.
- **Nezrelost** – dijete koje je manje zrelo od svojih vršnjaka može u igri ili u kakvoj drugoj aktivnosti biti neko ko smeta i zato je nepoželjno. Može biti i meta ismijavanja zbog nezrelih oblika ponašanja, npr. često plače ili traži zaštitu kod odraslih, djetinjasto govori i sl.
- **Loša saradnja** – postoje djeca koja teško sudjeluju sa drugim djetetom, a posebno imaju poteškoće u grupnim

- aktivnostima ili čak ometaju aktivnosti. Ponekad dijete nije u mogućnosti da dobro sudjeluje zbog kakvog nedostatka ili nespretnosti (sportske aktivnosti).
- **Destruktivnost** – neka djeca su fizički ili socijalno destruktivna – ruše kule od pijeska svojih vršnjaka, namjerno uništavaju igračke, izdaju tajne svoje grupe, unose razdor u grupu.
 - **Slaba sposobnost podnošenja poraza i prekomjerne reakcije na neprijatnosti** – radi se od djece koja prekomjerno i nepoželjno reaguju na frustracije, ne mogu se kontrolirati, male neprijatnosti su dovoljne da napuste igru, da počnu plakati, vrijeđati, tući.
 - **Agresivnost** – agresivno dijete unosi napetosti i nemir među vršnjake, brzo udari, druženje s njim je nepredvidljivo i često nepoželjno.
 - **Jako izražena hiperkinetičnost** – može smanjivati djetetovu poželjnost u grupnim aktivnostima.
 - **Uloga „dežurnog krivca“ u razredu** – neka djeca, koja pokazuju nepoželjne oblike ponašanja, zadobiju u razredu ulogu „crne ovce“. Pri svakom problemu su prvi mogući krivac. Od strane vršnjaka su često nepravedno optuženi, doživljavaju ponižavanja i krivice. Ali, to se može dešavati i djeci koja ne pokazuju nepoželjne oblike ponašanja, nego su jednostavno submisivni, ili na bilo koji drugi način nepoželjni, te zadobijaju ovu ulogu zbog neke druge osobine koja je primarni uzrok nepoželjnosti.
 - **Težnja za upravljanjem i vladanjem drugima** – poneko dijete želi nametnuti grupi ili pojedincu svoj plan, zahtijeva da mu se drugi podređuju. Nekad ponašanje preraste u pravi diktatorski odnos prema pojedinom vršnjaku ili prema grupi. Takvo ponašanje može biti ponašanje djeteta koje je naviklo da se njegova sredina ravna po njegovim željama, a nekada je takvo ponašanje prisutno kod inteligentne djece, koja su ubijedena da je njihov plan bolji od planova njihovih vršnjaka.
 - **Drugačije ili neobično ponašanje** – ponašanje i vanjski izgled neke djece se razlikuje od preovladavajućih uzoraka ponašanja i izgleda. Razlike mogu biti u govoru, načinu oblačenja ili dijete se neobično ponaša („starmali“, maniri i sl.).

- **Često tužakanje i traženje pomoći odraslih** – se može pojaviti kao prirodna reakcija djeteta koje je ugroženo od vršnjaka, koje je odbačeno, često verbalno ili tjelesno napadnuto, osjeća se nemoćno i jadno. Ponekad su tužakanju sklona i djeca koja nemaju za to pravog razloga, uzrok može biti u vlastitom neodgovarajućem doživljavanju vršnjaka.
- **Optuživanje drugih za sve neprijatnosti i nesreće koje se djetetu dogode** – optuživanje nije nužno povezano sa tužakanjem. Dijete može stalno predbacivati drugima neprijatnosti i poteškoće koje su mu počinili. To dijete mnoge osobe doživljava kao neprijatelje, koji su krivi za njegovu nesreću.
- **Opšte nezadovoljstvo, negodovanje, pesimizam, viđenje svijeta kao punog neprijatnosti, nesposobnost pripisivanja pozitivnih namjera i osobina drugima, nesposobnost viđenja dobrih strana u događanju i životu** – razumljivo vodi tome da to dijete postaje manje poželjno za druženje.
- **Promjenljivost u odnosu prema drugima** – brzo mijenjanje prijatelja, svadljivost, nepouzdanost u odnosima, često je uzrok odbacivanja djeteta od strane njegovih vršnjaka. Postoji čak i emotivna površnost – nesposobnost vezivanja za druge.
- **Emotivna hladnoća, nesposobnost uživljanja u probleme drugih, nespремnost pomoći drugima** – su osobine koje druga djeca vrlo često prepoznaju i koje u velikoj mjeri utiču na odnos prema samom djetetu.
- **Nedovoljna emocionalna i socijalna inteligencija** – neodgovarajuće socijalno odazivanje, nepoželjno i štetno socijalno ponašanje kod neke djece proizlaze iz nesposobnosti razumijevanja međuljudskih odnosa, socijalnih interakcija, socijalnih poruka i situacija. Takvo dijete ne prepoznaje je li neko ljut i zašto, jer nema sposobnost prepoznavanja emocija kod drugih na osnovu bilo verbalnih, bilo neverbalnih znakova.
- **Pomanjkanje socijalnih vještina** – to su vještine koje čovjeku omogućavaju više ili manje prijatan suživot sa drugima. Neka djeca imaju te vještine slabije razvijene, kao npr. slabije razvijena vještina za vođenje razgovora,

sklapanje poznanstva, održavanje kontakta sa drugom djecom.

Nijedna od navedenih osobina sama po sebi ne znači da će dijete biti odbačeno ili neomiljeno. Da li će dijete biti omiljeno ili ne, ismijavano ili progonjeno, prihvaćeno ili neprihvaćeno ovisi o cijelom sklopu različitih osobina samog djeteta, o njegovoj porodici, grupi vršnjaka, ali i o osobinama škole.

INTERVENCIJE

Jako je važno imati na umu da se teškoće u odnosima sa vršnjacima uglavnom *ne* prerastaju, osobito u slučaju odbačene djece. Odbačena djeca u većini slučajeva znaju da su nepoželjna u društvu, te ih to vrlo često čini tužnim, kasnije i depresivnim, a u velikoj je vezi i sa znatno sniženim samopouzdanjem ove djece. Zbog toga je vrlo važno raditi da tretmanu, odnosno poduzeti određene korake kako bismo dijete koje je odbačeno učinili prihvaćenim članom grupe kojoj pripada.

Postoje različiti intervencijski pristupi:

- teorije socijalnog učenja: modeliranjem i potkrepljivanjem – modeliranje se koristi u pokušaju ojačavanja socijalnih vještina i društvene prihvaćenosti (Schunk, 1987), a potkrepljivati se mogu poželjni društveni postupci kod djeteta (O'Connor, 1972)
- kognitivističko-razvojni pristup: podučavanje vještina uživanja u tuđi položaj (Chandler, 1973) i uvježbavanje tehnika rješavanja društvenih problema (Pepler, King, Byrd, 1991)

Istraživanja, zapravo, pokazuju da intervencije uglavnom imaju pozitivan učinak. Svi opisani pokušaji doveli su do poboljšanja socijalnih vještina i sociometrijskog položaja djece. Ali, ti učinci jesu ograničeni. Nemaju sva djeca korist od intervencija i za sada se nedovoljno zna o dugoročnim učincima takvih programa. Međutim, posebno ohrabruje činjenica da se odbačenoj djeci, onoj s najvećim rizikom za kasnije probleme, može pomoći da poboljšaju svoj društveni položaj. Zanimljivo je da je podučavanje vještinama učenja bilo najdjelotvornije u radu sa takvom djecom (Coie i Krehbiel, 1984, a prema Vasta R., Haith M.M., Miller S.A. 1998).

Naravno, djetetu može pomoći i učitelj, time što će djelovati kao uzor korektnih međuljudskih odnosa, što će pokazati

razumijevanje za djetetove poteškoće; može razgovarati sa djetetom o njegovim problemima, pomoći djetetu da mijenja svoje ponašanje, koje provocira vršnjake; može pomoći djetetu da se oslobodi nekih osobina radi kojih je isključeno (npr. hvalisavost, neurednost, frizura i sl.), pridonijeti razvoju socijalnih vještina, tražiti saradnju roditelja, te ukoliko je potrebno tražiti pomoć stručnih lica koja će omogućiti djetetu da prođe trening socijalnih vještina.

Posebno su zanimljivi programi gdje se vršnjaci koriste kao terapeuti. Ti se programi mogu podijeliti u tri skupine. U *intervenciji približavanjem* djeca kojoj treba pomoć druže se sa socijalno kompetentnom djecom čiji je zadatak da s njima započnu i održe igru. Vršnjaci „terapeuti“ ni kroz kakav osobiti trening: umjesto toga pretpostavlja se da će doći do prirodnog prenosa socijalnih vještina kad se socijalno kompetentna djeca druže sa manje kompetentnom. Nasuprot tome, u *intervenciji s poticanjem i potkrepljivanjem* neomiljena djeca vježbaju postupati na posebne načine koji će im pomoći u učenju socijalnih vještina. Ti postupci uključuju poticaje za uključivanje u neku društvenu aktivnost i potkrepljenje za poželjnu reakciju. I konačno, *intervencije koje provode vršnjaci* također uključuju uvježbavanje uz pomoć socijalno kompetentne djece, samo što je ovdje naglasak na učenju općenitih načina približavanja drugima koji će proizvesti različite socijalne odgovore u djece s teškoćama. Takva približavanja mogu biti dijeljenje igračke, započinjanje igre ili predlaganje nove igre.

Svakim od ovih pristupa mogu se poboljšati dječije socijalne vještine. Kao što je već spomenuto, rezultati istraživanja pokazuju da se neka dobit od svake ove intervencije, naročito ovih zadnjih, može primijetiti vrlo brzo i da se čak i zadržavaju neko vrijeme, međutim, još nema dokaza o dugoročnim učincima intervencija, što ostaje izazov budućim istraživanjima.

ZAKLJUČAK

Odnosi sa vršnjacima predstavljaju značajan faktor u razvoju ličnosti. Ti odnosi su specifični jer ih karakterizira ravnopravnost, koju ne nalazimo u drugim relacijama koje ostvaruje dijete, kao što su: dijete – roditelj, dijete – učitelj, i reciprocitet u smislu da dijete prima uticaje svojih vršnjaka, ali istovremeno i ono utiče na njih.

Uloga vršnjaka u životu djeteta se mijenja s dobi djeteta. Već u prvim mjesecima života beba pokazuje interes za drugu bebu tako

što joj se smiješi, guguće i pokazuje radost. U ranom djetinjstvu interes za djecu postaje sve veći. Djeca počinju da se igraju u grupi, ali ta igra još nema karakter zajedničke igre. Dijete voli da se igra kraj druge djece, međutim još igra nema jedan zajednički cilj kojem cijela grupa teži. Istraživanja su pokazala da već u dobi od tri ili četiri godine djeca stvaraju prva prijateljstva, te na osnovu sve većeg vremena kojeg provode sa vršnjacima stiču i prve socijalne vještine.

U školskoj dobi vršnjaci još više dobijaju na značaju. Formiraju se grupe, koje su uglavnom istospolne. Te grupe karakteriziraju zajednički interesi, i igra u kojoj prevladavaju pravila, ili čak grupe formiraju vlastita pravila ponašanja, kojih se djeca često strogo pridržavaju. Ovakvo druženje doprinosi dječijem usvajanju spolnih uloga i stvaranju vlastitog self-koncepta. Djeca družeći se sa vršnjacima razvijaju vještine koje im trebaju za socijabilnost i intimnost, poboljšavaju veze i stiču osjećaj pripadnosti. Motivirani su za uspjeh i stiču osjećaj identiteta. Uče se vodstvu, komunikacijskim vještinama, kooperaciji, ulogama i pravilima. Djeca dobijaju iz različitih vidova aktivnosti sa vršnjacima. Aktivnosti bez takmičenja (kao što je razgovor) nude mogućnosti za poboljšanje veza, dok takmičenje (kao što su sportovi) pomaže djeci da razviju sliku o sebi i samopouzdanje. Upoređujući sebe sa drugima svoje dobi, djeca stiču realističniji dojam o svojim sposobnostima.

U periodu adolescencije vršnjaci postaju naročito važni, kada mladi tragaju za svojim identitetom i teže da se osamostale. Porodica ima svoju ulogu, koja je dosta smanjena u odnosu na ranije faze života. Adolescent sve više vremena provodi u društvu prijatelja, takva druženja mu pružaju užitek.

Na prihvaćenost ili neprihvaćenost djeteta, pokazalo se da mogu uticati osobine djeteta, zatim djetetova porodica, odnosno odnos roditelja prema djetetu, ali i psihosocijalna klima škole. Od osobina ličnosti djeteta najviše utiče njegovo ponašanje, stavovi prema drugima, sposobnost empatije i saradivanja u zajedničkim zadacima, sposobnost kontroliranja agresivnih impulsa, te emocionalna i socijalna inteligencija. Odnos roditelja prema djetetu utiče na njegovu društvenost i omiljenost. Pokazalo se da autoritarni roditelji i roditelji koji odgajaju razumom, razvijaju kod djece sposobnost empatije, i socijalne vještine, dok roditelji koji su skloni agresiji razvijaju takve oblike ponašanja i kod svoje djece. Također, dijete koje je centar porodičnog događanja može postati

egocentrično, zahtijevno i egoistično, te drugoj djeci može postati neugodno što vodi tome da ga počnu izbjegavati.

Psihosocijalna klima u školi je, također, značajna za omiljenost, odnosno neomiljenost djeteta u školi. Najčešće učitelji i prepoznaju prvi izolaciju nekog djeteta, odnosno nerijetko opaze i uzroke koji su doveli do toga da je dijete odbačeno ili manje prihvaćeno od strane vršnjaka. Upravo iz tog razloga sve intervencije u tretmanu ovog problema i počinju u školi u saradnji sa učiteljem. Učitelj, prije svega svojim ponašanjem postaje model međuljudskih odnosa, on može ukazati djetetu na neprilagođeno ponašanje koje dovodi do toga da ga druga djeca izbjegavaju, kao što može uticati i na drugu popularnu djecu da budu model onom manje popularnom djetetu.

Jako je ohrabrujuća činjenica da svaka od intervencija provedena s ciljem tretmana nepopularne ili odbačene djece pokazuje makar kratkoročni učinak (dugoročni učinci još nisu ispitani). Uzimajući u obzir činjenicu da prihvaćenost od strane vršnjaka čini bitan faktor u mentalnom zdravlju jedinke, ovim se problemom treba i isplati baviti na bilo koji način.

LITERATURA

- Dizdarević I. (2002): *Agensi socijalizacije ličnosti*, Prosvjetni list, Sarajevo
- Đorđević D.D. (1981): *Razvojna psihologija*, Dječije novine, Gornji Milanovac
- Furlan I. (1991): *Čovjekov psihički razvoj*, Školska knjiga, Zagreb
- Hwang P. i Nillson B. (2000): *Razvojna psihologija*, Filozofski fakultet, Sarajevo
- Mikuš-Kos A. sa grupom koautora (2005): *Škola i mentalno zdravlje – Priručnik za nastavnike*, Osmjeh, Gračanica i Ustanova „Skupaj“, Ljubljana
- Papalia D. E. i Wendkos Olds S. (1998): *Human development*, McGraw Hill, sedmo izdanje
- Vasta R., Haith M.M., Miller S.A. (1998): *Dječija psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko

المجستير آنلة حسناغيتش، كلية التربية الإسلامية، زانيتسا

أهمية العلاقة مع الأقران في تكوين الشخصية والصعوبات التي تظهر في

العلاقات مع الأقران

خلاصة البحث

أثبتت الدراسات في السنوات الأخيرة أن مخالطة الأقران لها دور كبير في تطوير الذات وتكيفها الاجتماعي. وتتميز العلاقات بين الأقران بالتساوي (بخلاف علاقة أطفال مع الآباء، علاقة المدرسين معهم) والتعليم المتبادل، حيث يتعلم الطفل من الجميع، ولكنه يعلم الجميع في الوقت نفسه. وتتغير العلاقات بين الأقران بتغير العمر وومراحل تكوين الشخصية. الاهتمام بالأطفال الآخرين يبدأ من ستة أشهر حينما ينظر الطفل إلى قرينه، يتسم له، ويلمسه، وفي سن الثالثة أو الرابعة يبدأ الأطفال بتكوين الصداقات. وفي الفترة ما بين الثالثة والخامسة تزداد العلاقات بين الأقران. وفي الخامسة والسادسة يلعب الأطفال الألعاب المشتركة لكن دون التوزيع المقصود للأدوار، وتكوين المجموعات المتناسقة في اللعب. وفي الطفولة الوسطى يبدأ الأطفال بتكوين المجموعات. وتتكون المجموعات تلقائياً من الأطفال المجاورين في السكن، أو الأطفال الذين يدرسون في المدرسة الواحدة. وفي سن المراهقة تتقوى العلاقة بين الأقران حيث يحقق الأطفال مصالحهم الخاصة من ممارسة الهوايات والحديث عما يهمهم. ومن جانب آخر يؤثر الأقران في اهتمامات ومواقف وقيم الشباب.

والصفات التي تجعل الطفل محبوباً لغيره من الأطفال في اللعب هي الصفات التي يراها الطفل في صديقه. الأطفال يحبون الأطفال الاجتماعيين الذين يتسمون لهم ويقدمون إليهم اللعب والمساعدة، ويتجنبون الأطفال العدوانيين، ويهملون الأطفال المتروين والحييين. ويتحكم الأطفال بزعلهم بشكل جيد ويردون على الغضب بطريقة تهدئ الوضع وتحاول استمرار العلاقة.

IMPORTANCE OF AGE-MATE RELATIONS FOR A PERSONALITY DEVELOPMENT AND THE RELATIONS DIFFICULTIES

Summary

Recent researches show that age-mates are an important agent, not only for personality socializing but also for personality development in general. Age-mate relations are unique because they are characterized by *equality* (that we cannot find in a parent-child or a teacher-child relation) and *reciprocity* (an individual is influenced by its age-mates and vice versa).

Age-mate relations change according to age function and an individual's development.

An interest for another children starts at the age of six months when babies watch, coo, and touch each other. But only at the age of three or four they start making friendships. At the preschool period, from two to five, they build up age-mate relations. Only when they are five or six, they like to play with their age-mates without division of labor that would be directed to a common goal (unifying game), or to play in a group that was formed for doing some activity or achieving some goal, with coordinated steps (cooperation game). In their mid-childhood they form groups. The groups are naturally formed by children that live near or go to school together. Adolescence is a period when age-mates have even greater influence because by spending their time with age-mates they achieve their interests. On the other hand age-mates influence interests, attitudes and values of the youth.

Characteristics that make a child desirable or undesirable to another child are similar to those that children hope their friend would have. Children prefer pro-social children who like to play with their age-mates, who smile and offer their toy or help. They reject aggressive children, and they ignore withdrawn and shy children. Desirable preschool children cope well with their anger. They answer directly minimizing further conflicts and keeping up a relationship.